

Vrije Universiteit Brussel

Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR
Pleinlaan 2, 1050 Brussel
<http://www.vub.ac.be/TOR/>

EEN WEEKJE BELGIË

RESULTATEN VAN HET BELGISCH TIJDSBESTEDINGSONDERZOEK 2005
(TBO'05)

2008/21

I. Glorieux
J. Minnen
T.P. van Tienoven

"[Typ hier extra gegevens, bv opdrachtgever, congres, e-mail etc]"

Inleiding

Het tijdsbestedingsonderzoek 2005 (TBO'05) werd uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI) van de FOD Economie. Een gelijkaardig tijdsbestedingsonderzoek werd door dezelfde instelling uitgevoerd in 1999 (TBO'99). Voor het TBO'05 hielden 6.400 Belgen vanaf 12 jaar uit 3.474 huishoudens gedurende 2 dagen hun tijdsbesteding in een dagboekje bij op een vooraf toegekende week- en weekenddag. Het veldwerk voor TBO'05 liep van januari 2005 tot de eerste week van januari 2006. De onderzoeksgroep TOR van de Vrije Universiteit Brussel deed de datacleaning, organiseerde de databestanden en deed de eerste analyses. Dit gebeurde in het kader van een AGORA-project (projectnummer AG/II/I33) gefinancierd door het Federaal Wetenschapsbeleid.

De registratiemethode van het tijdsgebruik is ten opzichte van TBO'99 onveranderd gebleven en is gebaseerd op de richtlijnen die EUROSTAT opstelde om het tijdsbestedingsonderzoek in Europa te harmoniseren (EUROSTAT, 2000). Elke 10 minuten registreerden de deelnemers aan het onderzoek hun tijdsgebruik in eigen woorden in een dagboekje. Indien nodig kon men hierbij het verschil maken tussen hoofd- en nevenactiviteiten. Verder noteerden de respondenten een aantal extra kenmerken in hun dagboekje zoals de plaats waar elke gestelde activiteit zich afspeelde en wie aanwezig was. Bij verplaatsingen moest ook het verplaatsingsmiddel opgegeven worden. Tevens werd er per huishouden een gezinsvragenlijst ingevuld die peilde naar zaken als de aard van de woning, bezit van duurzame goederen, hulp in het huishouden, etc. Daarnaast vulde ieder lid van het gezin van 12 jaar of ouder ook een individuele vragenlijst in waarin gevraagd werd naar specifieke achtergrondkenmerken en vrijetijdsactiviteiten. Voor een verdere toelichting bij het TBO'05 verwijzen we naar het technisch rapport (Glorieux, Mestdag & Minnen, 2008).

Deze tekst geeft een globale beschrijving van de tijdsbesteding van de Belgen, anno 2005. Om deze gegevens wat perspectief te geven, vergelijken we ze met de gegevens uit 1999. Het TBO'99 onderzoek werd eveneens verzameld en verwerkt door de 3 bovenvermelde partners en had betrekking op 8.382 Belgen uit 4.275 gezinnen. Vermits we ook beschikken over Belgische tijdsbestedingsgegevens uit 1966 kunnen we ook een aantal lange termijn trends presenteren. De gegevens uit 1966 (TBO'66) zijn verzameld in het kader van de 'Multinational Comparative Time-Budget Research' studie en bevat gegevens van 2.077 Belgen tussen 19 en 65 jaar (Javeau, 1970; Szalai, 1972).

Meer gedetailleerde cijfers zijn terug te vinden in het tabellenboekje 'Tijdsbesteding in België' (Glorieux, Minnen & Van Tienoven, 2008) en via de website www.time-use.be. Op deze website kan de gebruiker zelf tabellen maken en vindt men ook meer informatie

over de technische aspecten van het onderzoek zoals de steekproeftrekking, de gebruikte onderzoeksinstrumenten en de gedetailleerde indeling van de activiteiten.

Een week tijd in België

Om de globale tijdsbesteding van de Belgen te analyseren hebben we de gedetailleerde tijdsregistratie teruggebracht tot 9 categorieën die refereren aan handelingssferen die de meeste mensen in onze samenleving als min of meer in tijd en ruimte afgebakende culturele eenheden herkennen (zie tabel 1).

TABEL 1: ACTIVITEITEN INGEDEELD IN 9 HOOFDACTIVITEITEN

Voorbeelden (niet-exhaustief)	
Productieve tijd	
1. Betaald werk	werken op de werkplaats, werken thuis, verplichtingen i.v.m. werkloosheid, solliciteren, pauzes op het werk, ...
2. Huishoudelijk werk	koken, poetsen, wassen, klusjes, tuinieren, boodschappen doen, ...
3. Kinderzorg & opvoeding	voeden, wassen, aankleden, voorlezen, helpen met huiswerk, spelletjes met kinderen, ...
4. Opleiding	onderwijs, bijscholing, cursussen, vorming
Reproductieve tijd	
5. Persoonlijke verzorging, eten & drinken	eten & drinken, lichamelijke verzorging, zich aan- en uitkleden, zich wassen, professionele verzorging, ...
6. Slapen en rusten	slapen, rusten, ontspannen, luieren, vrijen, ...
Recreatieve tijd	
7. Sociale participatie	verenigingsleven, religieuze plechtigheden, vrijwilligerswerk, feest, bezoek, praten, telefoneren, ...
8. Vrije tijd	hobby, sport, spel, recreatie, cultuur, uitgaan, media, ...
Aansluitingstijd	
9. Verplaatsen	woon-werkverplaatsingen, verplaatsingen i.v.m. huishouden, verplaatsingen i.v.m. vrije tijd, ...

Tabel 2 geeft weer hoeveel tijd de Belgische bevolking vanaf 12 jaar besteedt aan deze 9 hoofdactiviteiten, berekend voor een volledige 7-dagen week. Deze tabel bevat algemene gemiddelden voor de ganse Belgische bevolking, zonder onderscheid tussen de verschillende bevolkingscategorieën of tussen de verschillende Gewesten. In tabel 2 geven we de tijdsbesteding weer als het gemiddelde berekend over alle respondenten die

deelnamen aan het onderzoek (duur per respondent). Dit betekent ondermeer dat we de werktijd berekenen als de gemiddelde werktijd voor de ganse bevolking, zowel werkenden als niet werkenden en dat de tijd besteed aan 'kinderzorg & opvoeding' niet alleen betrekking heeft op ouders met kinderen thuis. De 'duur per respondent' geeft een erg synthetisch beeld van de tijdsbesteding van de gehele Belgische bevolking. Figuur 1 geeft de proportionele verdeling van de beschikbare tijd per week weer.

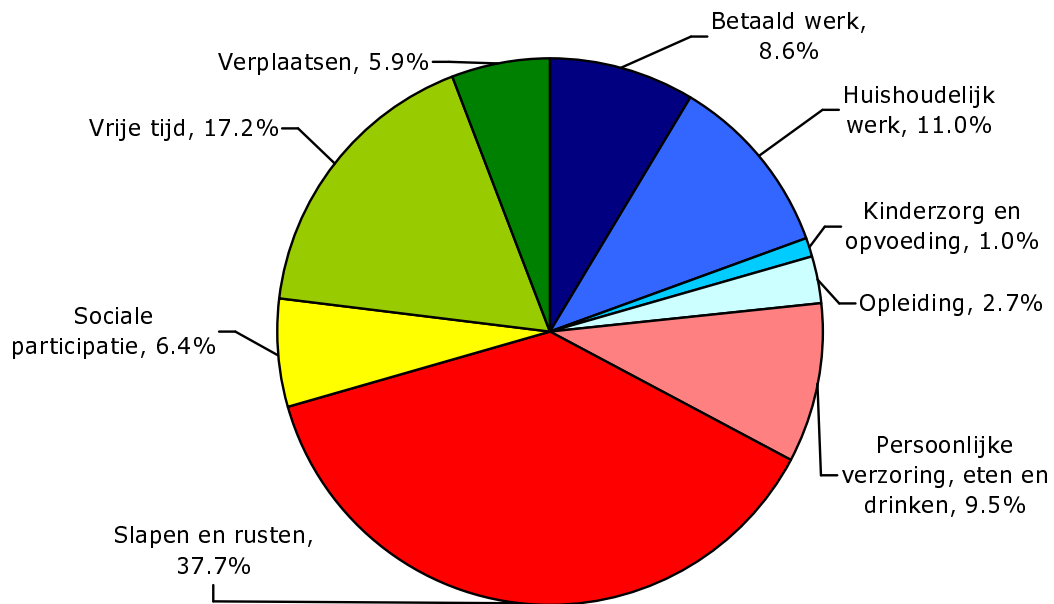
TABEL 2: TIJDSBESTEDING PER WEEK AAN 9 HOOFDACTIVITEITEN VOOR DE BELGISCHE BEVOLKING VANAF 12 JAAR (DUUR PER RESPONDENT, TBO'05 – N=6.400)

	Duur per respondent (hh:mm)
Betaald werk	14:27
Huishoudelijk werk	18:23
Kinderzorg & opvoeding	1:37
Opleiding	4:28
Persoonlijke verzorging, eten & drinken	15:54
Slapen en rusten	63:23
Sociale participatie	10:46
Vrije tijd	28:56
Verplaatsen	9:52

De activiteit waar we veruit de meeste tijd aan besteden is *slapen en rusten*. Dat is ruim 63 uur per week, meer dan 9 uur per dag of ruim 37% van de totale beschikbare tijd. Met bijna 16 uur of meer dan 2 uur per dag besteden we eveneens een aanzienlijk deel van onze tijd aan *persoonlijke verzorging, eten & drinken*. Met eten & drinken op zich zijn we bijna 1,5 uur per dag bezig.

Ruim 47% van onze tijd wordt gependeed aan *reproductieve tijd* of activiteiten die rechtstreeks verband houden met de reproductie van ons lichaam: slapen en rusten, persoonlijke verzorging, eten & drinken. Dat is twee keer zoveel tijd dan we besteden aan *productieve tijd*. Als we *betaald werk, huishoudelijk werk, kindzorg & opvoeding* en *opleiding* samen als productieve tijd beschouwen, dan zijn de Belgen gemiddeld 38u55' of nog geen kwart van de beschikbare tijd productief. Huishoudelijk werk neemt met gemiddeld 18u23' de meeste tijd in beslag, gevolgd door betaalde arbeid (14u27'). Per week zijn de Belgische mannen en vrouwen gemiddeld 1u37' bezig met kindzorg & opvoeding en ze besteden 4u28' aan opleidingen. Uiteraard besteden vaders en moeders veel meer tijd aan hun kinderen en schoolgaanden en studenten veel meer tijd aan hun opleiding dan het Belgische gemiddelde weergeeft.

FIGUUR 1: PROPORTIONELE VERDELING VAN DE BESCHIKBARE TIJD PER WEEK NAAR 9 HOOFDACTIVITEITEN VOOR DE BELGISCHE BEVOLKING VANAF 12 JAAR (TBO'05 – N=6.400)

Gemiddeld 17,2% van de week of 28u56' wordt besteed aan *vrijetijdsactiviteiten*. Dat is meer dan dat we betaald werk verrichten. Het overgrote deel van de vrije tijd wordt voor de televisie doorgebracht. De Belgen kijken gemiddeld 16u52' of bijna 2,5 uur per dag televisie. Dat is meer dan de helft van de beschikbare vrije tijd per dag (4u08'). We besteden ruim 10 uur per week aan *sociale participatie*. Verruit de meeste tijd hiervan – meer dan 9 uur per week – gaat naar sociale contacten: gewoon praten, telefoneren, op bezoek gaan, bezoek ontvangen, feesten,... Als we sociale participatie en vrije tijd samen als *recreatieve tijd* beschouwen, dan besteden we bijna een kwart (23,6%) van de tijd recreatief. Dat is vrijwel evenveel als het aandeel van tijd dat we aan productieve tijd (23,3%) besteden. De slaaptijd buiten beschouwing gelaten, besteden we ruim één derde van onze waaktijd aan recreatieve tijd en een even zo groot deel van onze waaktijd aan productieve tijd.

De Belgen zijn per week bijna 10 uur of bijna 1,5 uur per dag onderweg. Verplaatsen heeft vrijwel altijd een doel, zoals naar huis gaan om te eten of naar de sporthal gaan om te sporten. Daarom noemen we deze tijd *aansluitingstijd*. Gemiddeld gaat 5,9% van onze beschikbare tijd hieraan op. Verruit de hoogste gemiddelde verplaatsingstijd per week is er voor vrije tijd (3u51'), gevolgd door verplaatsingen van en naar het werk (1u57') en verplaatsingen voor het huishouden (1u42').

De totale *duur per respondent* in tabel 2 telt niet volledig op tot 168 uur (de totale beschikbare tijd per week). Dit komt vooral omdat korte activiteiten soms niet geregistreerd werden en ook omdat men soms 'vergat' bepaalde zaken te vermelden. Daardoor missen we gemiddeld 0u09' over een ganse week. Deze *onbepaalde tijd* wordt verder in de analyses buiten beschouwing gelaten.

Evenveel tijd, verschillende patronen

Het bovenstaande overzicht is uiteraard erg algemeen en synthetisch. De gemiddelde Belg bestaat uiteraard niet en de gemiddelde tijdsbesteding van de Belg is dus eigenlijk een samenvatting van een doorsneeweek van mensen van erg verschillende leeftijden in erg verschillende sociale situaties. Het is evident dat een doorsneeweek van een jonge werkende moeder op vele vlakken verschilt van die van een gepensioneerde weduwnaar. In tabel 3 wordt de tijdsbesteding per respondent weergegeven, opgedeeld naar Gewest en een aantal bevolkingskenmerken die de tijdsbesteding van mensen grondig beïnvloedt, zoals geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, werksituatie en gezinssituatie.

Uit tabel 3 blijkt duidelijk dat de tijdsbestedingspatronen van mannen en vrouwen voor alle hoofdactiviteiten significant van elkaar verschillen. Mannen besteden gemiddeld 7 uur per week meer aan betaalde arbeid, terwijl vrouwen 8u35' meer aan huishoudelijk werk en ruim 1u15' meer tijd aan kindzorg & opvoeding besteden. Hierdoor ligt de gemiddelde totale werklast van vrouwen 3 uur per week hoger (35u53') dan die van mannen (32u57'). Het is duidelijk dat het traditionele rollenpatroon de taakverdeling tussen mannen en vrouwen nog altijd sterk domineert. Verder zien we dat vrouwen meer slapen en meer tijd besteden aan persoonlijke verzorging, terwijl mannen per week 6,5 uur meer tijd overhouden voor vrijetijdsbesteding.

Naast de opvallende genderverschillen in de tijdsbesteding zijn er nog tal van andere maatschappelijke posities die de tijdsbesteding verregaand beïnvloeden. Zo maakt het voor de dagindeling een groot verschil of iemand loonarbeid verricht, jonge kinderen heeft, alleen woont of student is. Vaak is deze maatschappelijke positie verbonden met de positie in de levensloop die nog altijd strak geordend is. Tabel 3 maakt duidelijk dat er tussen 26 en 55 jaar het hardst gewerkt wordt in België. Bij de 55-plussers wordt nog heel weinig gewerkt in ons land.

TABEL 3: TIJDSBESTEDING PER WEEK AAN 9 HOOFDACTIVITEITEN NAAR GESLACHT, LEEFTIJD, HOOGST AFGERONDE OPLEIDING, WERKSITUATIE, LEEFTIJD JONGSTE KIND EN GEWEST VOOR DE BELGISCHE BEVOLKING VANAF 12 JAAR (DUUR PER RESPONDENT, TBO'05 - N=6.400)

	Betaalde werk	Huishoudelijk werk	Kindertzorg & opvoeding	Opleiding	Persoonlijke verzorging, eten & drinken	Slapen en rusten	Sociale participatie	Vrije tijd	Verplaatsen
Totale bevolking (n=6.400)	14:27	18:23	1:37	4:28	15:54	63:23	10:46	28:56	9:52
Naar geslacht	*	*	*	n.s.	*	*	n.s.	*	*
Man (n=3.111)	18:04	13:59	0:54	4:13	15:23	61:56	10:49	32:14	10:16
Vrouw (n=3.289)	11:02	22:34	2:17	4:43	16:22	64:45	10:43	25:49	9:30
Naar leeftijd	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Jonger dan 19 jaar (n=700)	1:29	5:23	0:26	25:43	14:35	67:48	9:20	33:37	9:26
19 tot 25 jaar (n=664)	16:25	9:53	0:54	11:40	14:47	63:08	12:14	27:19	11:31
26 tot 40 jaar (n=1.374)	25:49	17:19	4:15	1:06	15:05	60:42	10:10	22:08	11:10
41 tot 55 jaar (n=1.685)	23:07	21:00	1:02	0:27	15:50	60:29	10:45	24:10	10:58
56 tot 70 jaar (n=1.312)	4:20	24:52	1:12	0:19	17:05	64:31	11:47	35:32	8:03
Ouder dan 70 jaar (n=665)	0:41	23:22	0:23	0:13	17:53	69:36	10:05	38:44	6:45
Naar hoogst afgeronde opleiding	*	*	*	*	*	*	n.s.	*	*
Schoolgaand/studerend (n=1.001)	2:53	6:26	0:22	25:20	14:45	65:54	10:11	31:28	10:29
Geen/lager (secundair) (n=2.345)	10:14	22:49	1:31	0:19	16:24	65:26	10:42	32:02	8:07
Hoger secundair (n=1.637)	19:50	19:15	1:49	0:48	15:47	61:21	10:52	27:38	10:28
HOBUN/Univ. (n=1.300)	24:19	18:04	2:19	0:55	16:03	60:14	11:09	23:00	11:47
Naar werksituatie	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Niet werkend (n=3.539)	1:34	20:08	1:24	7:35	16:30	66:19	11:15	34:29	8:30
Deeltijds werkend (n=631)	19:40	23:02	2:45	0:42	15:36	62:26	10:57	21:50	10:51
Voltijds werkend (n=2.213)	33:32	14:21	1:37	0:36	15:00	58:57	9:53	22:07	11:45
Naar leeftijd jongste kind	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Geen / boven 25 jaar (n=4.322)	10:38	17:20	0:38	6:20	16:08	64:26	10:57	31:57	9:19
Jonger dan 7 jaar (n=622)	21:55	18:42	9:07	0:47	14:35	61:29	9:50	20:23	11:01
Tussen 7 en 25 jaar (n=1.319)	23:54	22:04	1:06	0:22	15:34	59:52	10:31	23:12	11:18
Naar gewest	*	*	*	n.s.	*	*	*	n.s.	*
Brussel (n=606)	14:45	16:46	1:33	3:59	16:36	63:58	9:54	29:42	10:39
Vlaanderen (n=3.731)	15:14	18:17	1:28	4:38	15:10	63:01	11:09	28:34	10:13
Wallonië (n=2.063)	12:57	19:04	1:53	4:18	16:59	63:52	10:21	29:22	8:59

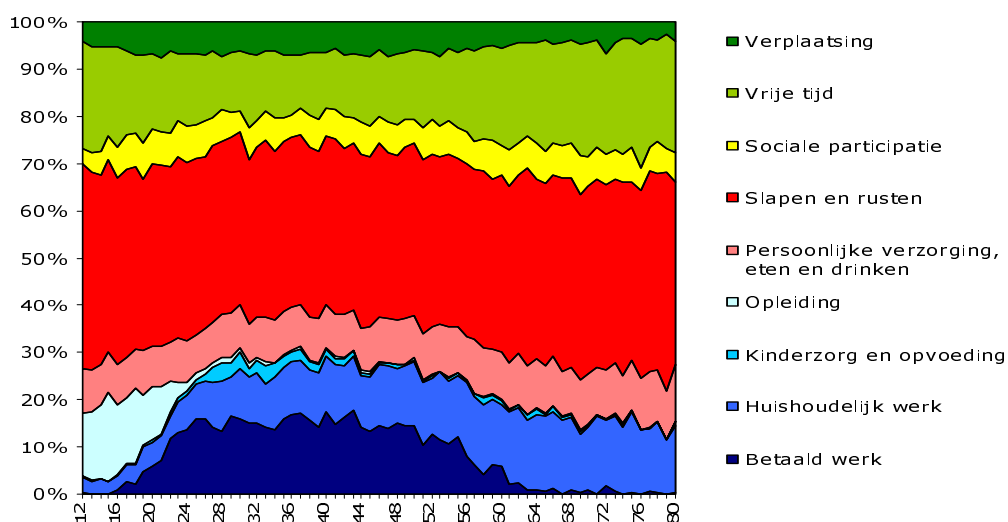
* statistisch significant verschil (p<0,05)

n.s. statistisch niet-significant verschil (p≥0,05)

In figuur 2 wordt de tijdsbesteding van de Belgen proportioneel weergegeven over de levensloop. Bij jongeren tussen 12 en 20 jaar neemt *opleiding* nog een belangrijkere plaats in dan *betaald werk*. Tussen 22 en 55 jaar is het echter het *betaald werk* dat de productieve tijd domineert. In deze levensfase neemt de betaalde arbeid 11% of meer van onze tijd in beslag. De absolute pieken vinden we tussen 37 en 43 jaar, dan wordt het hardst gewerkt en gaat ongeveer 17% van de tijd naar betaald werk. De verzorging en opvoeding van kinderen neemt de meeste tijd (2 à 4%) in beslag tussen 25 en 39 jaar. Vanaf diezelfde leeftijd begint ook het huishoudelijk werk een belangrijke bezigheid te worden (8%) en dit neemt iets toe tot 10 à 11% vanaf 30 jaar en tot rond de 14% voor 55-plussers.

De optelsom van betaald werk, huishoudelijk werk en kindercare & opvoeding leidt ertoe dat we kunnen stellen dat de Belgen erg productief zijn tussen de 25 en 55 jaar. We zien dat in deze levensfase de hoeveelheid vrije tijd het laagst is. Tussen de 25 en 55 jaar besteden we vaak minder dan 20% van onze tijd aan recreatieve tijd (vrije tijd en sociale participatie samen).

FIGUUR 2: TIJDSBESTEDING GEDURENDE DE LEVENSLIJP VOOR DE BELGISCHE BEVOLKING VAN 12 TOT 80 JAAR (TBO'05 - N=6.350)

De tijd voor persoonlijke verzorging en eten & drinken blijft vrij constant tot ongeveer 50 jaar en beslaat in die periode 8 à 9%. Boven de 50 jaar besteden we rond de 10% van de tijd aan persoonlijke verzorging. Hoewel de reproductieve tijd (slapen en rusten en persoonlijke verzorging, eten & drinken) relatief constant lijkt te zijn tijdens de levensloop, besteden we er tijdens de meest productieve fase (tussen 25 en 55 jaar) het

minste tijd aan. Terwijl op jongere en oudere leeftijd 48 tot 50% van de tijd reproductieve tijd is, is dat tussen 25 en 55 jaar slechts 44 à 45%.

Als we de tijdsbesteding gedurende de levensloop bekijken, dan is het heel duidelijk dat de meeste Belgen een erg druk leven leiden tussen de 25 en 55 jaar. Er wordt hard gewerkt, we verplaatsen ons het meest, het is de periode waar de kinderopvang het zwaarst doorweegt, waarin er iets minder wordt geslapen en er vooral ook minder vrije tijd is en tijd voor sociale contacten. Eens de 55 jaar voorbij, wordt betaald werk geleidelijk minder belangrijk en komt er meer tijd vrij voor vrije tijd. Terwijl de vrije tijd in de drukke levensfase zelfs een enkele keren tot onder de 12% daalt, neemt hij ruim meer dan 20% van het tijdsbudget van de 65-plussers in beslag.

Hetzelfde patroon zien we deels terug als we in tabel 3 de tijdsbesteding bekijken naar werksituatie. Voltijds werkenden besteden de minste tijd aan huishoudelijk werk, persoonlijke verzorging en eten & drinken, slapen en sociale participatie. Het valt op dat de deeltijds werkenden minder vrije tijd hebben dan de voltijds werkenden. Dit komt vooral omdat deeltijds werkenden meer tijd besteden aan huishoudelijk werk.

Door te kijken naar de leeftijd van het jongste kind, verandert eigenlijk enkel de invalshoek waarmee we hetzelfde patroon benaderen. We zien dat het hebben van een kind jonger dan 7 jaar tot een enorme toename leidt in de tijd besteed aan kinderopvang & opvoeding. Dit gaat ten koste van de tijd die wordt besteed aan sociale participatie en vrije tijd. Het al dan niet hebben van kinderen scheelt ook bijna 2 uur per week in verplaatsingstijd.

De tijd die wordt besteed aan betaald werk, kinderopvang & opvoeding en verplaatsing neemt toe naarmate men hoger opgeleid is. Hoger opgeleiden spenderen minder tijd aan huishoudelijk werk, slapen het minst en hebben de minste vrije tijd.

De tijdsbesteding naar gewest: de clichés bevestigd?

Het tijdsbestedingsonderzoek in België maakt het uiteraard ook mogelijk om de Gewesten te vergelijken. Tabel 3 bevestigt het cliché van de hardwerkende Vlaming. De Vlamingen besteden de meeste tijd aan betaald werk, besteden minder tijd aan persoonlijke verzorging, eten & drinken en ze slapen het minst. Deze vergelijking is echter heel algemeen en houdt bijvoorbeeld geen rekening met de bevolkingssamenstelling. Zo is het mogelijk dat de gevonden verschillen in de tijdsbesteding tussen Gewesten een gevolg is van verschillen in leeftijd, opleidingsniveau of arbeidsmarktsituatie van de bevolking in de drie Gewesten. In tabel 4 hebben we de gemiddelde duur per hoofdactiviteit voor ieder Gewest statistisch gecontroleerd voor de samenstelling van de bevolking (geslacht, leeftijd, laatst afgeronde opleiding,

werksituatie en leeftijd van het jongste kind). Op die manier zetten we de drie Gewesten gelijk voor wat betreft deze bevolkingskenmerken.

In de eerste kolom presenteren we de ongecontroleerde (unadjusted) cijfers zoals we die ook in tabel 3 terugvinden. In de tweede kolom geven we de cijfers gecorrigeerd (adjusted) voor de achtergrondkenmerken.

TABEL 4: TIJDSBESTEDING PER WEEK AAN DE 9 HOOFDACTIVITEITEN PER GEWEST GECONTROLEERD VOOR ACHTERGRONDKENMERKEN VOOR DE BELGISCHE BEVOLKING VANAF 12 JAAR (DUUR PER RESPONDENT, TBO'05 – N=6.400)

	Brussel		Vlaanderen		Wallonië	
	unadj. n=606	adj. n=582	unadj. n=3.731	adj. n=3.595	unadj. n=2.063	adj. n=1.992
Betaald werk*	14:45	14:40	15:14	14:47	12:57	14:17
Huishoudelijk werk* +	16:46	17:03	18:17	18:26	19:04	18:43
Kinderzorg & opvoeding*	1:33	1:30	1:28	1:33	1:53	1:41
Opleiding ⁺	3:59	3:49	4:38	4:56	4:18	4:14
Persoonlijke verz., eten & drinken* +	16:36	16:31	15:10	15:09	16:59	16:57
Slapen en rusten* +	63:58	63:58	63:01	62:53	63:52	63:31
Sociale participatie* +	9:54	9:37	11:09	11:09	10:21	10:14
Vrije tijd	29:42	30:06	28:34	28:38	29:22	29:01
Verplaatsen* +	10:39	10:37	10:13	10:14	8:59	9:07

* unadjusted gemiddelde statistisch significant verschillend over de gewesten ($p < 0,05$)

+ adjusted gemiddelde statistisch significant verschillend over de gewesten ($p < 0,05$)

Het eerste wat opvalt, is dat na controle voor achtergrondkenmerken het statistisch significante verschil in betaald werk tussen Vlamingen en Walen van 2u15' wordt teruggebracht tot een niet langer significant verschil van nog maar een half uur. Het lijkt er dan ook op dat we het cliché van de hardwerkende Vlaming toch moeten nuanceren, het verschil is immers te verklaren door verschillen in de samenstelling van de bevolking. De Vlamingen hebben met 34u46' nog wel de hoogste totale werklust, maar die verschilt eigenlijk nauwelijks van de werklust van de Walen (34u41'). De werklust van Brusselaars ligt wel iets lager (33u13') zelfs na controle voor bevolkingskenmerken. Uit tabel 4 blijkt verder dat het verschil in werklust met de Brusselaars voornamelijk ontstaat doordat ze minder tijd aan huishoudelijk werk besteden, wat wellicht samenhangt met de beperktere woonruimte en de ruimere beschikbaarheid van diensten in de grootstad.

Naast het verschil in werklust vinden we na controle voor de bevolkingssamenstelling nog enkele significante verschillen. Zelfs na statistische controle besteden Walen en Brusselaars meer tijd aan persoonlijke verzorging, eten & drinken en ze slapen ook langer, wat overeenstemt met het Bourgondische cliché over deze bevolkingsgroepen.

Het valt op dat de Vlamingen meer tijd hebben voor sociale participatie, de Brusselaars het minste. De Brusselaars zijn per week het langst onderweg. De hoeveelheid vrije tijd die de inwoners van ieder Gewest tot hun beschikking hebben, verschilt niet significant van elkaar.

Trends in de tijd

In België beschikken we inmiddels over twee gelijkaardige tijdsbestedingonderzoeken (TBO'99 en TBO'05). Dit geeft ons de mogelijkheid te kijken hoe tijdsbestedingspatronen over de tijd evolueren. In tabel 5 worden de gemiddelde tijdsduren voor de hoofdactiviteiten weergegeven uit het TBO'99 en uit het TBO'05. Tevens zijn de gegevens van het tijdsbudgetproject uit 1966 toegevoegd, waardoor we de gemiddelde tijdsduren over 40 jaar tijd met elkaar kunnen vergelijken. Omdat de gegevens van 1966 betrekking hebben op de leeftijdscategorieën tussen 19 en 65 jaar, beperken we de vergelijking tussen de drie jaartallen tot deze leeftijden.

Wanneer we TBO'99 en TBO'05 met elkaar vergelijken, zien we een aantal voorzichtige evoluties. Mannen zijn iets meer dan een uur minder gaan werken, terwijl voor vrouwen de tijd besteed aan betaalde arbeid zo goed als constant is gebleven. Vrouwen daarentegen zijn 1u15' minder tijd gaan besteden aan huishoudelijk werk, terwijl dit juist voor mannen licht gestegen is. De tijd besteed aan de meeste andere activiteiten neemt ten opzichte van 1999 licht af. Uitzonderingen hierop zijn de tijd besteed aan sociale participatie en vrijetijdsbesteding en de verplaatsingstijd voor vrouwen. Met enige voorzichtigheid kunnen we stellen dat het gemiddelde aandeel productieve tijd per week is afgenomen en dat deze afname ten goede komt aan het gemiddelde aandeel recreatieve tijd.

TABEL 5: VERGELIJKING VAN DE TIJDSBESTEDING TUSSEN 1966, 1999 EN 2005 VOOR DE BELGISCHE BEVOLKING VAN 19 TOT EN MET 65 JAAR (DUUR PER RESPONDENT, TBO'66 – N=1.596; TBO'99 N=6.009; TBO'05 – N=4.496)

	TBO'66		TBO'99		TBO'05	
	man (n=1.025)	vrouw (n=1.051)	man (n=2.939)	vrouw (n=3.071)	man (n=2.187)	vrouw (n=2.309)
Betaald werk	43:48	16:20	26:13	15:28	25:02	15:27
Huishoudelijk werk	6:29	34:49	13:46	25:02	13:52	23:47
Kinderzorg & opvoeding	0:52	3:46	1:12	3:06	1:07	2:54
Opleiding	2:11	1:32	2:22	2:31	2:03	2:30
Persoonlijke verzorging, eten & drinken	16:22	17:22	15:39	16:41	14:59	16:18
Slapen en rusten	61:13	61:42	60:14	62:01	60:11	62:32
Sociale participatie	6:59	7:11	10:28	10:56	10:52	11:01
Vrije tijd	22:11	19:31	26:48	22:35	28:42	22:55
Verplaatsen	7:26	5:17	11:13	9:35	11:00	10:22

Het wordt echter interessanter wanneer we in onze vergelijking een tijdsspanne van 40 jaar overbruggen. We zien direct dat in 1966 door mannen aanzienlijk meer tijd werd besteed aan betaalde arbeid dan in 2005 (een verschil van 18u46' !). Het grote verschil wordt enerzijds veroorzaakt door de gemiddelde arbeidstijddaling de afgelopen decennia (zo werd in 1966 nog massaal op zaterdag gewerkt), maar ook door een daling van het aandeel werkenden tussen 19 en 65 jaar. Terwijl in 1966 ongeveer 88% van de mannen tussen 19 en 65 jaar op een doorsnee weekdag betaald werk verrichtten, was dat in 1999 gedaald tot 61% en in 2005 tot 59%. Een deel van de daling van de participatiegraad is een gevolg van de latere intrede in en de vroege uittrede uit de arbeidsmarkt.

We zien ook duidelijk dat de arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen in 1966 nog veel sterker het klassieke rolpatroon volgde dan in 2005, al blijft de arbeidsdeling tussen de geslachten nog altijd erg traditioneel. Mannen besteedden in 1966 maar half zo weinig tijd aan huishoudelijk werk en kinderopvoeding dan nu, terwijl vrouwen destijds anderhalf keer meer tijd hieraan besteedden. Het lichte vervagen van dit rollenpatroon zien we ook bij de tijd die vrouwen besteden aan opleiding. In 2005 besteden zij daar een uur meer per week aan dan in 1966. De tijd besteed aan persoonlijke verzorging en eten & drinken en de tijd besteed aan slapen en rusten is licht afgenomen sinds 1966. De afname van de productieve tijd in 2005 heeft ervoor gezorgd dat de Belgen nu meer tijd besteden aan sociale participatie en vrijetijdsactiviteiten dan in 1966 het geval was. Vooral de toename van de tijd besteed aan sociale participatie lijkt de idee van de individualisering van de samenleving tegen te spreken. Echter, niet alle 'gewonnen' tijd gaat op aan recreatieve

tijd. Wanneer we de verplaatsingstijd tussen 1966 en 2005 vergelijken, zien we o.a. het mobiliteitsprobleem ontstaan: mannen zijn 3,5 uur per week méér en vrouwen zelf ruim 5 uur méér onderweg in 2005. Voor vrouwen is dat bijna een verdubbeling van de verplaatsingstijd.

Referenties

EUROSTAT (2000) Guidelines on harmonised European time use surveys. Luxemburg: European Commission Eurostat.

Glorieux, I., I. Mestdag & J. Minnen (2008) Technisch verslag Time & Budget. Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, VUB.

Glorieux, I., J. Minnen & T.P. van Tienoven (2008) Tijdsbesteding in België. Veranderingen in tijdsbesteding tussen 1999 en 2005 (tabellenboekje). Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, VUB.

Javeau, C. (1970) Les vingt-quatre heures du Belge. Bruxelles, Editions de l'Institut de Sociologie.

Szalai, A. (1972) The use of time. Daily activities of urban and suburban populations. Den Haag/Parijs: Mouton.